

УДК 340.001

*В. О. Навроцький***ПРО ФУНКЦІЇ ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ**

Для сучасного періоду розвитку вітчизняного права характерним є посилену увагу до питань застосування закону, зокрема, забезпечення правильної кримінально-правової кваліфікації. З'являються нові дослідження в цьому напрямку, все більш ґрунтовними стають роз'яснення Пленуму Верховного Суду України з приводу кваліфікації окремих видів посягань. Причому, проблеми кримінально-правової кваліфікації розглядаються з позицій не лише матеріального кримінального права, але й кримінального процесу, криминології, інших правових дисциплін. Це дає підставу припустити, що вчення про кримінально-правову кваліфікацію становить собою самостійний напрямок наукових досліджень, є міждисциплінарною теорією. Обґрунтування наведеної гіпотези має бути різноплановим, включати дослідження предмета такої теорії, її місця в системі інших правових наук, мети розвитку. Важливим у цьому сенсі видається і дослідження функцій теорії кримінально-правової кваліфікації. Саме наявність самостійних і різнопланових функцій свідчить про те, що теорія кримінально-правової кваліфікації може розглядатися як окремих і перспективний напрямок наукових досліджень.

Під функціями теорії кримінально-правової кваліфікації розуміється її призначення та виконувані ролі. Такі функції відображають, насамперед, можливості загальної теорії кваліфікації, показують різні аспекти її сутності.

Загальна теорія кримінально-правової кваліфікації виконує значну кількість функцій, як первинних — вихідних, так і вторинних — похідних. Такі функції за зовнішніми формами (зокрема за назвами) не відрізняються від функцій інших теорій. Разом із тим, зміст кожної функції відображає специфіку загальної теорії кваліфікації, її соціальну роль та призначення як однієї

із теорій, що "обслуговують" боротьбу із злочинністю. Кожна із функцій відрізняється від інших за своїм змістом, є унікальною, володіє якісною визначеністю, яка й втілює в собі специфіку саме даної функції.

Види функцій загальної теорії кримінально-правової кваліфікації можуть бути виведені з загального наукознавства. Їх же зміст має розкриватися з урахуванням предмета аналізованої теорії. Теоретичний аналіз, насамперед, врахування предмета теорії кримінально-правової кваліфікації, дозволяє прийти до висновку, що вихідними — первинними функціями загальної теорії кримінально-правової кваліфікації є наступні:

- фактофіксуюча;
- пояснююча;
- систематизуюча;
- евристична;
- прогностична;
- праксіологічна (практично-прикладна);
- дидактична;

Кожна з названих функцій по-своєму важлива і специфічна, має якісну визначеність, що дозволяє вирізнити цю функцію із інших, обґрунтувати необхідність її визнання як самостійної. Характеристика окремих функцій теорії кримінально-правової кваліфікації має полягати у вказівці на ті її ознаки, риси, які визначають суть даної функції, її специфіку, зв'язок з іншими функціями та відмінність від них.

При визначенні послідовності аналізу окремих функцій важливими видаються міркування, висловлені з цього приводу В.С.Зеленецьким. Він відзначав, що на перший план має бути висунута та функція, без характеристики якої виявлення сутності наступної буде неможливим чи утрудненим.

Фактофіксуюча функція теорії кримінально-правової кваліфікації полягає в тому, що ця теорія призначена для зби-

рання і наступної фіксації відповідних фактів.

Для реалізації фактофіксуючої функції характерним є наступне:

— фіксації підлягають обставини, які відносяться до предмета теорії кримінально-правової кваліфікації. Відповідні положення виражені в законі, актах його тлумачення, теоретичних розробках, матеріалах практики. Таким чином, реалізація фактофіксуючої функції передбачає одночасно селекцію матеріалу на той, що прямо відноситься до даної теорії, такий, який очевидно знаходиться поза її межами, та такий, що становить спільний інтерес як теорії кримінально-правової кваліфікації, так і інших правових теорій;

— фіксація фактів передбачає і їх упорядкування відповідно до структури предмета даної теорії. Відповідні дані збираються не хаотично, відбувається не просто накопичення матеріалу, але й одночасно його розподіл по відповідних темах, проблемах, інститутах теорії;

— фіксація відбувається з використанням понятійного апарату теорії кваліфікації;

— в ході фіксації відбувається формування первісних концепцій, які дозволяють згодом реалізувати інші функції даної теорії.

Таким чином, завдяки реалізації фактофіксуючої функції в науковий обіг вводяться необхідні дані, формується емпірична база дослідження проблем кримінально-правової кваліфікації.

Пояснююча функція теорії кримінально-правової кваліфікації впливає із попередньої — фактофіксуючої функції — і є її продовженням. Зафіксовані факти, виведені із них положення, в т.ч. правила кваліфікації, потребують приведення до такого стану, коли вони стають зрозумілими і доступними усім користувачам теорії. Пояснення спрямоване на те, щоб, по-перше, викликати про досліджуване явище — в нашому випадку предмет теорії кримінально-правової кваліфікації — чітке і однозначне уявлення, а, по-друге, обґрунтувати правильність пропонованого тео-

рією рішення, хибність усіх інших можливих варіантів рішень.

Теорія кримінально-правової кваліфікації покликана пояснити, що є предметом кваліфікації, хто виступає її суб'єктом, які обставини, явища повинні враховуватися як підстава кримінально-правової кваліфікації, з яких загальних засад (принципів) слід виходити при правовій оцінці діяння та які конкретні правила повинні при цьому застосовуватися, в який спосіб має відбуватися процесуальне оформлення прийнятого рішення, як може змінюватися вже здійснена кваліфікація тощо. Не викликає сумніву, що з двох можливих рівнів пояснення — емпіричного та теоретичного — саме на останньому досягається виявлення сутності явищ, які є предметом теорії кримінально-правової кваліфікації.

Систематизуюча функція теорії кримінально-правової кваліфікації полягає в упорядкуванні усіх зафіксованих і пояснених фактів, обставин, явищ. Кожне окреме найменше і неподільне положення теорії кваліфікації є її елементом. Елементи, розташовані в певному порядку, з'єднані між собою інтегративними зв'язками становлять собою систему. Безсумнівно, що теорія кримінально-правової кваліфікації становить собою системний об'єкт. Поміж іншого, це означає, що кінцевий її "продукт" — правила кваліфікації повинні бути несуперечливими, взаємодоповнюючими, охоплювати всі можливі прояви діянь, передбачених кримінальним законом.

Елементи однієї системи можуть одночасно виступати і елементами інших систем. Тому положення теорії кримінально-правової кваліфікації можуть бути складовою інших теорій. Теорія кримінально-правової кваліфікації формується як за рахунок своїх власних, лише їй притаманних ідей, так і положень, що запозичені з інших галузевих теорій. Так, положення, які стосуються процесуального закріплення результатів кваліфікації, її зміни за своїм походженням є кримінально-процесуальними. Водночас вони є складовою теорії кримінально-правової кваліфікації

як інтегрованої теорії, що в своїй основі тяжіє до матеріального кримінального права.

Вивчення питань розвитку наукового пізнання свідчить, що фундаментальні теорії прагнуть проникнути в сферу дії вже існуючих галузевих теорій. Підставою для такого проникнення виступає спільність чи дотичність їх предметів. В певній мірі це стосується і теорії кримінально-правової кваліфікації. Системний же підхід, реалізація аналізованої функції теорії кримінально-правової кваліфікації дозволяє забезпечити не лише інтеграцію наукових знань, але і їх диференціацію. Це особливо важливо в зв'язку з необхідністю правової регламентації кримінально-правової кваліфікації. Очевидно, що відповідні норми не можуть і не повинні "вириватися" з уже існуючих галузей права, вони повинні знайти своє місце в рамках матеріального кримінального права та кримінально-процесуального права. Систематизація положень теорії кримінально-правової кваліфікації дозволить чітко визначити, які з них мають зайняти місце в КК, а які в Кримінально-процесуальному кодексі.

Врешті-решт, систематизація знань дозволяє перевірити правильність сформульованих теорією кримінально-правової кваліфікації положень, уточнити їх, отримати нові знання.

Евристична функція теорії кримінально-правової кваліфікації. Відомо, що наука є там і тоді, де і коли вона відкриває нове, раніше незвідане, а не лише упорядковує, систематизує, викладає в новій формі відоме раніше. Прирошення знань, формулювання досі непізнаних законів — головне завдання науки.

Теорія кримінально-правової кваліфікації, систематизуючи вже відомі знання, дозволяє чітко відокремити коло вже відомих, встановлених, доведених закономірностей від того, що ще потрібно з'ясувати. Тим самим, вона показує обсяг непізаного — визначає положення, які потрібно сформулювати і обґрунтувати. Відповідні питання, які повинна вирішити теорія, визначаються як із потреб самої теорії, так і правозасто-

совчої практики. Щоразу, коли Особлива частина КК доповнюється новими статтями, коли існуючі викладаються в новій редакції, виникає питання про те, як законодавчі новели узгоджуються з уже існуючими в кодексі нормами, які вони мають застосовуватися до конкретних життєвих ситуацій. Тобто, перед теорією кримінально-правової кваліфікації ставиться завдання формулювання нових правил кримінально-правової оцінки. Поширеність певних помилок у практиці правозастосування часто свідчить, що слідчі, прокурори, судді не озброєні необхідними теоретичними положеннями. Суперечливість, нерозв'язаність ряду теоретичних питань також, як правило, показує необхідність теоретичних розвідок.

Нові знання у сфері кримінально-правової кваліфікації цінні не самою по собі новизною, а, скоріше, аргументованістю, тим, що вони органічно включаються в систему вже існуючих поглядів, ідей, правил. Саме цим обґрунтовується їх істинність.

Прогностична функція теорії кримінально-правової кваліфікації. Наука повинна бути орієнтована на вирішення не лише поточних потреб, і для цього фіксувати, пояснювати, систематизувати факти минулого і сучасного. Одним із важливих завдань будь-якої теорії, є передбачення того, як будуть розвиватися події, прогноз розвитку суспільних чи інших явищ. Відомо, що прогнозування в правовій теорії, до якої відноситься і теорія кримінально-правової кваліфікації, повинно здійснюватися в трьох аспектах: суто теоретичному, нормотворчому і практично-прикладному.

Теоретичний аспект прогнозування, пов'язаний із розвитком самої науки про кваліфікацію, задоволенням внутрішньонаукових потреб та потреб суміжних теорій. Прогнозування полягає у визначенні того, які проблеми і в якій послідовності повинна розв'язувати аналізована теорія, як мають забезпечуватися міждисциплінарні зв'язки тощо. Це потрібно для оптимального розподілу наявних сил і засобів, пропорційного розвитку окремих напрямів наукових

досліджень, попередження відриву теоретичних досліджень від потреб практики. Аналіз сучасного стану розвитку теорії кримінально-правової кваліфікації, її власних потреб та завдань, які випливають із розвитку законодавства, правозастосовчої практики, дозволяє стверджувати, що першочерговим у цій сфері є дослідження загальних проблем методологічного характеру — обґрунтування необхідності формування теорії кримінально-правової кваліфікації як самостійного і перспективного напрямку наукових досліджень, розвиток поняття кваліфікації, аналіз її підстав, формулювання загальних принципів кримінально-правової кваліфікації.

Нормотворчий аспект прогностичної функції теорії кримінально-правової кваліфікації полягає в тому, що вона повинна дати наукове пояснення того, що слід чекати від тих чи інших змін в законі, висловити і обґрунтувати припущення про те, як законодавчі новели будуть реалізуватися в житті. Тим самим, ця теорія покликана відігравати відповідну роль в експертизі проектів нормативних актів, стояти на заваді появі нежиттєздатних нововведень у матеріальному і процесуальному праві, у вирішенні питань організації діяльності органів, які здійснюють кримінально-правову оцінку діяння. Завдяки цьому теорія кримінально-правової кваліфікації повинна сприяти підвищенню ефективності правового регулювання в сфері боротьби із злочинністю, і, що немаловажно, ще й економії суспільних коштів.

Нарешті, безпосередньо-практичний аспект прогностичної функції аналізованої теорії має прояв у тому, що вона покликана передбачити результати діяльності компетентних державних органів по застосуванню кримінального закону, наперед виявити можливі помилки та зловживання і накреслити заходи по їх попередженню та усуненню.

В світлі сказаного, важливим видається висунення та обґрунтування пропозиції про закріплення найбільш загальних правил кримінально-правової кваліфікації безпосередньо в законі. Існують різноманітні аргументи для

прогнозування того, що реалізація такої пропозиції сприятиме підвищенню рівня правоохоронної діяльності.

Праксіологічна або практично-прикладна функція теорії кримінально-правової кваліфікації має різноманітні прояви. Ця теорія покликана:

— виробити для правозастосовчої практики рекомендації по кваліфікації окремих типів злочинної діяльності та конкретних видів злочинів;

— вказати на існуючі недоліки в кваліфікації та виробити заходи по їх усуненню та недопущенню в майбутньому;

— стимулювати практику до формулювання в сфері кримінально-правової кваліфікації власних запитів і потреб, адресованих як самій теорії, так і законодавцю;

Виконуючи свою практично-прикладну функцію, теорія кримінально-правової кваліфікації відіграє і перетворюючу роль, впливає через практику на зміни в реальному житті, завдяки зворотньому зв'язку отримує поштовх до власного розвитку.

Реалізація вказаної функції багато в чому обумовлена рівнем підготовки практичних працівників, їх здатністю оволодіти надбаннями теорії, психологічною готовністю сприймати і виконувати теоретичні рекомендації, які формально не є обов'язковими. Експериментально доведено, що чим нижча освітня, теоретична підготовка працівників, які здійснюють кваліфікацію, тим більше вони допускають помилок при кримінально-правовій оцінці діяння. Для таких працівників характерний нігілізм у ставленні до науки, який тим більш дивний, що часто вони не знають навіть азів теорії. І, навпаки, теоретична компетентність слідчих, прокурорів, суддів є запорукою і знання, і використання ними досягнень теорії в практичній діяльності. Вони не обмежуються емпіричним досвідом, а застосовують теоретичні знання в процесі професійної діяльності. Життя повсякчас спростовує поширену тезу про те, відмінники губляться на практиці, а трійчники здобувають успіхів. Саме навпаки — ті, хто

вчився в університеті, інституті, академії як-небудь, і працюють аби-як, своїм невіглаством при вирішенні питань кримінально-правової кваліфікації постійно створюють проблеми керівництву і колегам. А належна теоретична підготовка дозволяє швидко адаптуватися до змін у законодавстві, критично ставитися до некваліфікованих порад і вказівок, сприяє знаходженню правильного рішення, дає можливість налагодити взаємодію з колегами.

Звичайно, виконання теорією практично-прикладної функції залежить не лише від працівників правозастосовчих органів. Велику, часто визначальну роль відіграє рівень теоретичних публікацій. Наявність в них голого теоретизування, використання складної і малодоступної термінології, суперечливість роз'яснень, схоластичних дискусій відлякує працівників, заклопотаних щоденними справами, які мають однозначно вирішувати ті чи інші питання від таких наукових статей і монографій. Через те обгрунтовано ставиться питання про те, щоб на рівні підручників, коментарів до законів переважно викладалися усталені і апробовані теоретичні концепції. А дискусії велися на сторінках спеціальної наукової літератури, наукових конференціях.

Дидактична функція теорії кримінально-правової кваліфікації. Теорія кримінально-правової кваліфікації не замикається сама в собі, не обслуговує лише внутрішньонаукові потреби. Досягнення науки найбільш широко впроваджуються в практику через навчальний процес. Основну масу професійних знань, які стосуються кваліфікації, особа, яка проводить дізнання, слідчий, прокурор, суддя отримують у навчальному закладі, де вони здобули базу освіти.

Призначенням теорії кримінально-правової кваліфікації є поміж іншого і її впровадження в навчальний процес. При цьому теорія повинна:

- виділити ту частину знань, які повинні викладатися в навчальних закладах;
- адаптувати до освітньо-кваліфікаційного рівня підготовку фахівців;

— врахувати профіль майбутньої практичної діяльності;

— визначити об'єм годин, необхідний і достатній для оволодіння відповідним матеріалом, місце відповідної дисципліни в системі навчального плану.

Очевидно, що навчати студентів, курсантів, слухачів можливо лише частині того, що надбано наукою. Визначити цю частину — справа педагогічної майстерності, знання сучасних та перспективних потреб практики. Чи не найбільш важливим і складним є встановлення співвідношення загальнотеоретичних і прикладних питань. Глибина підготовки вимагає уваги до проблем теорії кримінально-правової кваліфікації, спеціалізації студентів і прагнення добитися їх скорішої адаптації на робочих місцях — штовхає до посиленого вивчення питань кваліфікації окремих видів злочинів, помилок, які сьогодні зустрічаються в практиці тощо. Видається, що вирішувати це питання слід із урахуванням профілю навчального закладу та освітньо-кваліфікаційного рівня підготовки. Однозначно, що університетська, академічна освіта передбачає насамперед оволодіння студентами теоретичних підвалів науки. Слід підкреслити, що в навчальний процес належить запроваджувати вивчення проблем кримінально-правової кваліфікації, а не лише кваліфікації злочинів.

Що ж до місця відповідної дисципліни в системі навчального плану та послідовності її вивчення щодо інших споріднених курсів, важливими видаються наступні міркування. Найбільш загальні питання кваліфікації повинні знати всі студенти, які проходять підготовку з спеціальності "правознавство". Тому їх вивчення доцільно включити, як окрему тему, в курс кримінального права України. Ті ж студенти, що спеціалізуються в галузі наук про боротьбу із злочинністю, орієнтовані на роботу в судах та правоохоронних органах, мають вивчати проблеми кваліфікації більш поглиблено, шляхом оволодіння відповідного спеціального курсу. Враховуючи, що теорія кримінально-правової кваліфікації як синтетична наука і

навчальна дисципліна увібрала в себе положення, які стосуються і інших наук кримінально-правового циклу, вивчати такий спеціальний курс доцільно після вивчення Загальної і Особливої частини кримінального права, кримінально-процесуального права,

кримінології, криміналістики. Тобто — наприкінці циклу підготовки, на випускному курсі.

Співвідношення функцій теорії кримінально-правової кваліфікації та зміст діяльності, пов'язаної із кожною з функцій, відображено на схемі:

ЗМІСТ ДІЯЛЬНОСТІ

ВИКОНУВАНА ФУНКЦІЯ

